

I - HRONOLOŠKI PREGLED VAŽNIJIH NAPISA I RADOVA O KARLU PARŽIKU

Ime Karla Paržika nalazi se u člancima o građevinama koje je projektovao, u napisima o arhitekturi Sarajeva, u raznim publikacijama i radovima, a prvi kraći osvrti na njegov cjelokupan rad dati su u nekrolozima povodom njegove smrti.

Najopširniji i najinformativniji nekrolog sa nekim intrigirajućim detaljima, koji, uz sav trud, nisu još dokumentovani, napisao je dr Ante Buljan, dugogodišnji Paržikov znanac u periodu između dva rata.¹ Pregled Paržikovih projekata u njegovom napisu obuhvata poznatije objekte kao što su Zemaljski muzej, zgrada Penzionog fonda (stari muzej), Evangelistička crkva, ali kao Paržikovi objekti navedeni su i oni za koje se nalazi dokumentacija o saradnji sa drugim arhitektima kao npr. za Pravosudnu palatu, Zemaljsku banku i Vakufsku palatu, sve u Sarajevu. U istom tekstu, kao Paržikov projekt naveden je Hotel "Evropa" u Sarajevu koji je građen 1881/82², u vrijeme Paržikovih studija u Beču, te se može pretpostaviti da je, eventualno, imao udjela u kasnijoj dogradnji.

Za neke radove koje je naveo dr Buljan nalazi se potvrda u dijelovima sačuvane dokumentacije (projekti hotela za Dalmaciju), arhivskim dokumentima i literaturi (projekt za Skadar), ali neprecizirani projekti za Zagreb i Beograd, kao i navedeno učešće u gradnji Votivkirche u Beču, nisu još dokumentovani.³ Također, uopšteno navedeni projekti za srednje škole, državne zgrade, kotarske urede i sudove mogu se ilustrovati primjerima na osnovu sačuvane dokumentacije. Ipak, dr Buljan je bio najprecizniji kod nabiranja Paržikovih projekata za Vrhbosansku nadbiskupiju (24 crkve, 17 nacрта za preinake i proširenja, 23 za župne stanove, petnaestak kapelica i mnogo manjih radova), što je i razumljivo s obzirom na njihovu neposrednu saradnju na ovom planu i lični angažman dr Buljana na izgradnji nekoliko objekata koje je Paržik projektovao.⁴

Većina značajnijih Paržikovih gradnji za katoličku crkvu iz navedenog spiska može se dokumentovati sačuvanom arhivskom građom. Pošto je dr Buljan bio dugogodišnji Paržikov znanac, treba izdvojiti kao vrijedne pažnje njegove konstatacije i komentare o Paržikovim prijedlozima da se staro Sarajevo očuva kakvo jeste, a novo Sarajevo da se počne graditi od Koševa prema Sarajevskom polju, zatim, o njegovoj velikoj radinosti, brzini u radu, savjesnosti, čvrstom karakteru koji je bio "*razlog gdjekojoj životnoj neugodnosti*", o stalnoj borbi za realizaciju ideja u ograničenim materijalnim mogućnostima, itd.

Sličan sažeti nekrolog objavljen je i u "Katoličkom tjedniku", a u pregledu Paržikovih projekata navedena je i pozorišna zgrada u Sarajevu.⁵

¹ *Karlo Pařík*, nekrolog, Glasnik hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu, LIV, Sarajevo 1942, 533-535. U dokumentima iz austrougarskog perioda Paříkovo ime se navodi kao Karl, ali se u napisima u međuratnom periodu i kasnije pojavljuje Karlo.

² *Građevine po Sarajevu*, Bosansko-hercegovačke novine, 56, 1881.

³ U literaturi se ne navode, a arhivska istraživanja u ovim gradovima nisu obavljena.

⁴ "*Dne 15.III 1964. umro je u Zagrebu u 86. godini života Mons dr Antun Buljan. U Rimu je postigao doktorat iz skolastičke filozofije i kanonskog prava. Služio je kao vjeroučitelj na gimnaziji u Sarajevu, župnik na Stupu, konačno kao vrhbosanski kanonik i generalni vikar nadbiskupa Šarića. ...Posebno je pokazivao interes i aktivno sudjelovanje u gradnji crkvenih objekata u dijecezi. Sam je sagradio kapelu u Tarčinu, njegovo je djelo bivši dom Hrvatskog Radiše u Sarajevu, on se pobrinuo za gradnju crkvice u Turbetu, on je sakupio sredstva za bivši svećenički dom Savelor u Dubrovniku. Na njegovo poticanje došlo je do gradnje župnog stana u Bijeljini, crkve i župnog stana u Lukavcu, itd. I na drugim župama, gdje je trebalo preinake, nadogradnje, poticao je i pomagao savjetima, dovodeći pokojnog arhitekta Paříka"* (Dr Ivan Pavlinac, *Mons dr Ante Buljan*, Službeni vjesnik Nadbiskupskog ordinarijata vrhbosanskog, 4, 1964, 5.)

⁵ *Karlo Pařík*, nekrolog, Katolički tjednik, 26, 28. lipnja 1942, 5.

Nepotpisani nekrolog objavljen u "Sarajevskom novom listu" zaslužuje analizu zbog nekih netačnih podataka koji su korišteni i u nekim kasnijim radovima.⁶ Netačni su podaci o školovanju na Tehničkom fakultetu u Beču i ime navodnog profesora Hanzla. Pored pretjerivanja u pogledu obima Paržikovih radova za Vrhbosansku nadbiskupiju i projekata za kotarske sudove u Bosni i Hercegovini, netačni su podaci o projektu Halid-dvora u Sarajevu⁷ i zgrade biskupije u Mostaru.⁸ Za navedeni projekt Hotela "Neretva" u Mostaru nema sigurnih podataka⁹, ali se za ovaj objekat, kao i za Hotel "Evropu" u Sarajevu, može pretpostaviti Paržikovo učešće u kasnijim adaptacijama. U ovom članku lista Paržikovih projekata proširena je i objektima za koje postoji sačuvana dokumentacija kao npr. za zgradu mektebi-nuvaba (Šerijatska sudačka škola), štampariju u Sarajevu i mitropoliju u Mostaru.

U nekrologu objavljenom u "Vrhbosni" ne navode se neki drugi primjeri Paržikovih projekata osim onih koji su pomenuti u drugim člancima.¹⁰

U Enciklopediji likovnih umjetnosti¹¹ i Likovnoj enciklopediji Jugoslavije¹² dati su sažeti podaci koji brojem objekata ne proširuju navode iz pomenutih nekrologa.

Prvi veći prikaz i analizu djela arhitekta Karla Paržika, nastalih u austrougarskom periodu, objavio je dr Nedžad Kurto, proširivši listu poznatih projekata (izvedenih, neizvedenih, rađenih u saradnji sa drugim arhitektima) na oko četrdeset primjera, a obuhvaćena su i tri projekta iz međuratnog perioda.¹³

U disertaciji istog autora "Arhitektura secesije u Sarajevu" dokumentovan je i analiziran razvoj arhitekture i urbanizma u Sarajevu u periodu 1878-1918 sa posebnim naglaskom na specifičnostima razvoja sarajevske arhitekture u vrijeme secesije, te su na više mjesta u radu analizirana djela Karla Paržika.¹⁴

I u nekim drugim radovima, u kojima su obrađene teme o arhitekturi iz austrougarskog perioda, obuhvaćena su ostvarenja Karla Paržika. Hronološki, prvi značajniji rad te vrste uradio je Branko Bulić sa temom "Javne zgrade u Sarajevu iz vremena austrougarske uprave".¹⁵ Rad je obuhvatio i neke javne objekte u Sarajevu koje je projektovao arhitekt Karlo Paržik, ali ima primjera gdje Paržikovo učešće nije uopšte navedeno ili primjera na kojima se navodi i njegov projektantski udio, što je u suprotnosti sa izvorima koji su korišteni za ovu disertaciju.¹⁶

⁶ *Arh. Karlo Paržik, projektant europskog dijela Sarajeva*, Sarajevski novi list, 338, 17. lipnja 1942, 4.

⁷ Objekat u Ul. Maršala Tita 4, projektant Josef Gramer, 1913. godine. (Mr I. Krzović, *Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878-1918*, katalog izložbe, februar-mart 1987, Sarajevo 1987, br. 185.)

⁸ Nacrte zgrade biskupije u Mostaru potpisao je inženjer Max David, 1902. godine (AH, Kreisbehörde Mostar, TO, K.18)

⁹ Nacrti za hotel u Mostaru nisu potpisani. (ABH, ZVS-opšta građa, 1900, br. 480, š. 131-36/6.)

¹⁰ *Arhitekt Karlo Pařík*, nekrolog, Vrhbosna, 6, lipanj 1942, 160.

¹¹ Dž. (Džemal) Č. (Čelić), *Paržik (Pařík) Karlo*, Enciklopedija likovnih umjetnosti, 3, Zagreb 1964, 635.

¹² Dž. (Džemal) Č. (Čelić), *Paržik (Pařík) Karlo*, Likovna enciklopedija Jugoslavije, 2, Zagreb 1987, 535.

¹³ N. Kurto, *Arhitekt Karlo Pařík (1857-1842)*, Radio Sarajevo – Treći program, 60, april-septembar 1988, Sarajevo 1988, 391-408.

¹⁴ N. Kurto, *Arhitektura secesije u Sarajevu*, neobjavljena disertacija odbranjena na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1988.g.

¹⁵ B. Bulić, *Javne zgrade u Sarajevu iz vremena austrougarske uprave*, neobjavljeni habilitacioni rad, Sarajevo 1969. Zahvaljujem profesor Buliću na ustupanju rada iz privatne dokumentacije, pošto tri primjerka rada koja su bila ustupljena biblioteci Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu nisu sačuvana.

¹⁶ Profesor Branko Bulić je u vrijeme rada na temi koristio i arhivsku građu iz fonda nekadašnjeg Gradskog poglavarstva za Sarajevo koja je trenutno nedostupna korisnicima, jer Istorijski arhiv Sarajeva još nije u mogućnosti da je arhivski obradi. Tek kada ova građa bude ponovo dostupna korisnicima, moći će se uporednom analizom izvršiti eventualne dopune i korekcije moga rada.

Zatim, pojedini Paržikovi objekti obuhvaćeni su i u mom magistarskom radu¹⁷, magistarskom radu Jele Božić¹⁸ i disertaciji Bogdana Božovića.¹⁹

U ovom pregledu nezaobilazna je i izložba "Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878-1918", održana u februaru-martu 1987. godine u Umjetničkoj galeriji Bosne i Hercegovine. Autor izložbe i kataloga dr Ibrahim Krzović predstavio je značajan broj objekata koje je projektovao Karlo Paržik, a na osnovu stilskih analogija sugerisao je da se neki objekti, čiji projektanti nisu utvrđeni, mogu pripisati Paržiku.²⁰ Ibrahim Krzović je, potom, u svojoj disertaciji "Secesija u arhitekturi Bosne i Hercegovine" na više mjesta analizirao i objekte koje je projektovao Karlo Paržik, sam ili u saradnji sa drugim arhitektima.²¹

Radovi dr Nedžada Kurte i dr Ibrahima Krzovića značajni su i zbog dokumentovanog pregleda opšteg razvoja graditeljstva u austrougarskom periodu, te predstavljaju osnovu za dalja istraživanja u ovoj oblasti.²²

Uzrok dosadašnjeg nedovoljnog poznavanja cjelokupnog opusa arhitekta Karla Paržika nalazi se u činjenici da nije sačuvana njegova lična dokumentacija o projektima i drugim profesionalnim aktivnostima, te da se zbog toga moraju obaviti istraživanja u brojnim arhivima. Tek su radovi sa temama o arhitekturi austrougarskog perioda u BiH bliže predstavili projekte ovog arhitekta. Međutim, još uvijek nije bio urađen prikaz svih njegovih radova u tom periodu. Zatim, njegova arhitektonska ostvarenja iz međuratnog perioda nisu obuhvaćena ni u jednom naučnom radu.

Poznavajući sve navedene radove, istraživački dio ove disertacije bio je usmjeren ka analizi i dopuni dokumentacije o ostalim njegovim projektima iz oba perioda. Konačan rezultat u utvrđivanju broja Paržikovih projekata ovisio je od sačuvanosti i dostupnosti arhivske građe. Ova okolnost ostavlja mogućnost za buduća istraživanja i dopune. Osim dopune dokumentacije, u cilju potpunijeg razumijevanja i tumačenja Paržikovog rada, bilo je neophodno obraditi i relevantne teme koje su, ujedno, prilozi za proučavanje arhitekture austrougarskog i međuratnog perioda u BiH.

¹⁷ B. Borovčanin, *Revitalizacija Štrosmajerove ulice u Sarajevu*, neobjavljeni magistarski rad odbranjen na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1985.g.

¹⁸ J. Božić, *Sakralni objekti u Sarajevu iz perioda austrougarske uprave (1878-1918)*, neobjavljeni magistarski rad odbranjen na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1985.g.

¹⁹ B. Božović, *Arhitektura i prostor banje Ilidže austrougarskog perioda*, neobjavljena disertacija odbranjena na Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu 1987.g.

²⁰ Mr I. Krzović, *Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878-1918*.

²¹ I. Krzović, *Secesija u arhitekturi Bosne i Hercegovine*, neobjavljena disertacija odbranjena na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu 1988.g.

²² Zahvaljujem profesorima Nedžadu Kurti i Ibrahimu Krzoviću na ustupanju još neobjavljenih radova, jer su mi njihovi radovi uveliko pomogli u radu na mojoj disertaciji.